

353). Bu baskılardan bazıları hareketli olup Kazan baskısı resimlidir. Eserin ayrıca tarih ve yer gösterilmeden yapılan birçok baskısı mevcuttur.

Envârü'l-âşikîn, Batı dillerine en erken tercüme edilip basılan Türkçe kitaplarından biridir. Erdel Hükümdarı Gábor Bethlen'in tercümanı ve kâtibi Janos Hazi tarafından 1624 yılında Macarca'ya tercüme edilmiş, bu tercüme iki yıl sonra Macaristan'ın kuzeyinde bulunan Kassa (günümüzde Kosica) şehrinde basılmıştır. Bu baskının eksik bir nüshasıyla tam bir nüshasından yapılmış mikrofilmi Macaristan Millî Kütüphanesi (Országos Széchényi Könyvtar) eski basmalar koleksiyonunda bulunmaktadır (RMK, nr. 1556; MF., nr. 2/3834).

Eserin, bazıları sadeleştirilerek yapılmış Latin harfleriyle de birçok baskısı vardır (Halil Bedi Fırat, İzmir 1970; Ahmet Kahraman, İstanbul 1973; Arslan ve Melek Tekin, İstanbul 1983). Ahmet Kahraman'ın hazırladığı baskı, âyet ve hadislerle kitapta yer alan bazı dinî bilgiler hakkında tamamlayıcı ve açıklayıcı mahiyette ilâveler ihtiva ettiği için daha çok istifade edilebilir niteliktedir.

BİBLİYOGRAFYA:

Ahmed Bican, *Envârü'l-âşikîn*, Süleymaniye Ktp., Hasib Efendi, nr. 211; a.e.: *Âşıkların Nurları* (haz. Ahmet Kahraman), İstanbul 1973, I, 13-23; Gövsa, *Türk Meşhurları*, s. 19; Karatay, *Türkçe Yazmalar*, I, 45-46; Özege, *Katalog*, I, 352-353; *Büyük Türk Klasikleri*, II, 264-266; Gabor Agoston, "16.-17. Asırlarda Macaristan'da Tasavvuf ve Mevlevîlik", *I. Milletlerarası Mevlânâ Kongresi (Tebliğler)*, Konya 1988, s. 230; TA, I, 250-251; "Ahmed Bican", *İA*, I, 181; Âmil Çelebioğlu — Kemal Eraslan, "Yazıcıoğlu", a.e., XIII, 367; *TDEA*, III, 51-52.

MUSTAFA UZUN

ENVÂRÜ'L-BURÛK

(bk. el-FURÛK).

ENVÂRÜ'T-TENZİL ve ESRÂRÜ'T-TE'VİL

(Anvar-ı tanzil ve asrar-ı tevîl)

Beyzâvî'nin
(ö. 685/1286)
Kur'an tefsiri.

Eserin girişinde belirttiğine göre Beyzâvî tefsir konusunda sahâbenin büyüklüğüne, tâbîn âlimlerine, onların dışında kalan selef-i sâlihine ait görüşlerin özünü ihtiva eden ve muteber kurrâdan nakledilen şâz kıraatler de dahil olmak üzere bütün kıraat vecihlerine, ayrıca belâgat inceliklerine yer veren bir tefsir yaz-

mayı arzu etmiş, ancak böylesine zor bir işin kendi bilgi seviyesini aştığını düşünerek bundan vazgeçmişti. Nihayet ilmî birikiminin yeterli seviyeye ulaştığı yaşlılık döneminde bir istihâre yaptıktan sonra tasarladığı eseri yazmaya karar verdi. Kâtib Çelebi, onun bu kararında şeyhi Muhammed b. Muhammed el-Kühtâî'nin (el-Kühcânî) etkili olduğunu nakleder (*Keşfü'z-ẓunûn*, I, 187).

Envârü't-tenzîl'in başlıca kaynakları arasında Râgıb el-İsfahânî'nin *el-Müfredât*'ı, Zemahşerî'nin *el-Keşşâf*'ı ve Fahrreddin er-Râzî'nin *Mefâtîhu'l-gayb*'ı yer alır. Beyzâvî, kelimelerin isticakı ile taşıdıkları değişik mânaların tesbitinde *el-Müfredât*'tan; fıkıh, kelâm, mantık, felsefe ve tabiat ilimlerinde *Mefâtîhu'l-gayb*'dan; Kur'an'ın i'câz vecihleri, lafız ve terkiplerin edebî tahlili, lugat ve belâgat kaideleri, sûrelerin faziletlerine ilişkin rivayetler ve Mu'tezile'nin görüşleri gibi konularda da *el-Keşşâf*'tan faydalanmıştır. Bunlar arasında *el-Keşşâf*'tan fazlaca iktibaslar yapıldığından *Envâ-*

rü't-tenzîl bazı âlimlerce onun bir özeti olarak kabul edilmiştir.

Orta hacimde özlü bir tefsir olan *Envârü't-tenzîl*'de rivâyet ve dirâyet metotları birlikte kullanılmıştır. Âyetler tefsir edilirken diğer âyetlere, hadislere, sahâbe sözlerine ve tâbîn görüşlerine başvurulmuş, bunların zayıf olanlarına "kile" veya "ruviye" ifadesiyle işaret edilmiştir. Bu arada İsrâiliyat türünden bazı rivayetlere de yer verilmiştir. Eserde geçmiş önemli müfessirlerin görüşleri özletildikten sonra bazan bunlara Arap şiriyle istihâdda bulunularak, ayrıca dil kaidelerine ve aklî istidlâllere dayanılarak ortaya konan yeni görüşler ilâve edilmek suretiyle dirâyet metodu uygulanmıştır ki müellifin tefsir ilmindeki gücünü gösteren asıl bölümler bunlardır. İtikadî konulara ilişkin âyetler tefsir edilirken özellikle Mu'tezile ile Ehl-i sünnet arasındaki ihtilâflara temas edilmiş ve genellikle Ehl-i sünnet'in görüşleri isabetli bulunmuştur. Ölümünden sonra dirâlişin imkânını ispat eden âyetin tefsiri

Envârü't-tenzîl ve *esrârü't-te'vîl*'in ilk sayfası

(Süleymaniye Ktp.,
Esad
Efendi,
nr. 38)

rinde olduğu gibi (*Envârü't-tenzîl*, I, 237) Kur'an-ı Kerim'de muarızlara karşı getirilen aklî delillerin mantıkî kıyas esasına göre açıklandığı görülür. Beyzâvî ahkâm âyetlerini tefsir ederken fikhî mezhepler arasındaki ihtilâflardan bahsederek özellikle Şâfiîler'le Hanefîler'in istidlâl ettikleri âyetleri belirtmiş, Hanefîler'in görüşlerini isabetsiz bulup eleştirmiştir. Bu arada kevnî âyetleri yorumlarken ayrıntılı açıklamalar yapmış, dünyanın yuvarlaklığıyla hareket etmekte olduğu görüşünün savunulması örneğinde görüldüğü gibi (I, 186) isabetli bir ilmi tefsir metodu uygulamıştır.

Envârü't-tenzîl, az sayıdaki İsrâiliyat'ın yanında sûrelerin faziletlerine dair uydurma hadislerle yer vermesi, tarihî konulara ilişkin bazı yanlış bilgiler ihtiva etmesi, rivâyet metodu yanında dirâyet metodunu uygulaması gibi hususlarda bazı âlimlerce tenkit edilmiştir (bk. BEYZÂVÎ). İsrâiliyat ve uydurma hadisler konusunda Kâtib Çelebi gibi bir kısım âlimlerin mâzûr göstermeye çalıştığı Beyzâvî'nin bu kusurları ilim adamlarının çoğunluğu tarafından önemli hata olarak değerlendirilmiştir. Eserde bu tür rivayetlerin bulunması, hadis usulü açısından bir araştırma yapılmadan Zemahşerî'nin *el-Keşşâf*'ındaki rivayetlerin aynen iktibas edildiğini göstermektedir.

Edebî ve felsefî tahlillerin vezir bir üslûpla ifade edilmesinden dolayı zor anlaşılmasına rağmen eser büyük itibar görererek medreselerde okutulmuş ve daha sonra yazılan tefsirler için vazgeçilmez bir kaynak olmuştur. Özellikle felsefe, kelâm ve tabiat konularına dair açıklamaları belâgat kaideleriyle mezcedip edebî bir üslûpla ortaya koyması onun beğenilen özellikleri arasındadır. İstanbul, Kahire, Bombay, Leknev gibi ilim merkezlerinde birçok defa basılan eseri H. O. Fleischer Leipzig'te neşretmiş (1846-1848), bu neşri esas alan Winand Feel tarafından hazırlanan bir fihristle birlikte aynı yerde tekrar basılmıştır (1878).

Eserin tamamı veya ihlâs ve Fâtiha sûreleriyle Âyetü'l-kürsî gibi bazı bölümleri üzerinde şerh, hâşiye ve ta'lik tarzında gerçekleştirilen çalışmaların sayısı 250'den fazladır. İbn Temcîd (İstanbul 1287), Şeyhzâde Mustafa b. Kocâvî (İstanbul 1283), Abdülhakîm es-Siyâlkûtî (Kahire 1271), Şehâbeddin el-Hafâcî (Kahire 1283) ve İsmâil b. Muhammed el-Konevî (İstanbul 1283) tarafından yapılan hâşiyeler *Envârü't-tenzîl* üzerindeki çalışmaların en meşhurları arasında yer

alır. Ayrıca Muhammed b. Muhammed b. Abdurrahman (ö. 874/1469) eseri ihtisar etmiş, Muhammed Abdürreâuf el-Münâvî (ö. 1031/1622) *el-Fethu's-semâvî fî tahrîci eḥâdisi'l-Beyzâvî* (*Keşfü'z-zunûn*, I, 193, 194) ve Himmetzâde Muhammed b. Hasan ed-Dimaşkî (ö. 1175/1761) *Tuḥfetü'r-râvî fî tahrîci eḥâdisi'l-Beyzâvî* (*İzâhu'l-meknûn*, I, 248) adlı eserlerinde tefsirde bulunan hadisleri tahrîc etmişlerdir.

BİBLİYOGRAFYA :

Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl* (Şeyhzâde, *Hâşiye içinde*), İstanbul 1282; *Keşfü'z-zunûn*, I, 186-194; *Osmanlı Müellifleri*, I, 334-336; Cevdet Bey, *Tefsir Tarihi*, İstanbul 1927, s. 113-115; Serkis, *Mu'cem*, I, 616-618; *İzâhu'l-meknûn*, I, 138-142, 248; Brockelmann, *GAL*, I, 530-533; *Suppl.*, I, 738-741; a.mlf., "Beyzâvî", *İA*, II, 593; M. Hüseyin ez-Zehabî, *et-Tefsir ve'l-müfessirân*, Kahire 1381/1961-62, I, 296-304; Fâzıl b. Âşûr, *et-Tefsir ve ricâlüh*, Tunus 1966, s. 95-107; Elmalılı, *Hak Dini*, X, 508; Bilmen, *Tefsir Tarihi*, II, 528-535; Ma'a'l-Mektebe, s. 381-383; Ali Şevâh İshak, *Mu'cemü muşannefâtî'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, Riyad 1403-1404/1983-84, II, 125-126; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, Ankara 1988, II, 295-314; Kâsîd Yâsir ez-Zeydî, "Tefsîrü'l-Kur'ân bi'l-Kur'ân", *Âdâbü'r-râfideyn*, XII, Musul 1980, s. 321-322; J. Robson, "al-Baydâwî", *El²* (Fr.), I, 1163; Yusuf Şevki Yavuz, "Beyzâvî", *DİA*, VI, 100, 102.

İSMAİL CERRAHOĞLU

ENVER PAŞA

(1881-1922)

İttihat ve Terakkî

Cemiyeti'nin liderlerinden,
Osmanlı Harbiye nâzırı.

Asıl adı İsmâil Enver'dir. İstanbul'da Divanyolu'nda doğdu. Doğumu ile ilgili olarak Türkçe ve Almanca otobiyografilerinde farklı tarihler verilmektedir (23 Kasım 1881 Çarşamba, 6 Aralık 1882 Çarşamba). Ailesi Manastırlı olup babası, önceleri Nâfia Nezâreti fen memurluğu yapan, daha sonra surre emini olan ve sivil paşalık rütbesine yükselen Ahmed Bey, annesi Ayşe Hanım'dır. Küçük yaşta gösterdiği aşırı istek sebebiyle henüz üç yaşında iken ibtidâî mektebine kaydedildi. Ardından Fâtih Mekteb-i İbtidâîsi'ne girdi. Bu okulun ikinci sınıfında iken babasının Manastır vilâyeti Nâfia fen memurluğuna tayini üzerine öğrenimine bu şehirde devam ettikten sonra yine aynı yerde askerî rüşdiye ve askerî idâdî tahsilini tamamlayarak Mekteb-i Harbiyye-i Şâhâne'ye girdi. Daha o sıralarda, yüksek okullarda yaygın olan II. Abdülhamid aleyhtarı propagandadan etkilendiği otobiyografisinden anlaşılan Enver

Bey, Mekteb-i Harbiyye-i Şâhâne'yi dokuzuncu olarak bitirip erkânîharp sınıfı için ayrılan kırk beş kişilik kontenjan içerisinde girmeyi başardı.

Erkânîharp eğitimi sırasında bir defa Yıldız Sarayı'na götürülerek sorgulandıysa da hüküm giymedi. Ancak bu dönemdeki İttihat ve Terakkî Cemiyeti faaliyetlerine katılmadığı kesindir. Sınıf ikincisi olarak okuldan mezun olduktan sonra 1903 yılı Ocak ayında erkânîharp yüzbaşısı rütbesiyle Manastır'daki 13. Seyyar Topçu Alayı'na tayin edildi. Bu esnada Bulgar çetelerinin takip ve tenkili için yapılan harekâta katıldı. 1903 yılı Eylülünde Koçana'da bulunan 20. Piyade Alayı'nın birinci bölüğüne, bir ay sonra da 19. Piyade Alayı'nın birinci taburunun birinci bölüğüne nakledildi. Nisan 1904 tarihinde Üsküp'teki 16. Süvari Alayı'nda görevlendirildi. Aynı yılın ekim ayında İştîp'teki alaya giden Enver Bey iki ay sonra "sunûf-ı muhtelif" hizmetini tamamlayarak Manastır'daki karargâha geri döndü. Burada erkânîharp dairesinin birinci ve ikinci şubelerinde yirmi sekiz gün çalıştı. ardından Manastır Mintika-i Askeriyesi Ohri ve Kırçova mintikaları müfettişliğine tayin edildi. 7 Mart 1905'te kolağası oldu. Bu görevi sırasında Bulgar, Rum ve Arnavut çetelerine karşı girişilen askerî harekâta üstün başarılar gösterdiğinden dördüncü ve üçüncü Mecidî, dördüncü Osmaniî nişanları ve altın liyakat madalyası ile ödüllendirildi; 13 Eylül 1906 tarihinde fevkalâde olarak binbaşılığa yükseltildi. Bulgar çetelerine karşı yürüttüğü faaliyet onun üzerinde milliyetçilik fikirlerinin etkili olmasında rol oynadı. Bu ay içinde Selânik'te kurulan Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'ne on ikinci üye olarak katıldı. Manastır'a dönüşünde cemiyetin buradaki teşkilâtını kurma faaliyetinde bulundu. Bu faaliyetleri, Osmanlı Hürriyet Cemiyeti ile merkezi Paris'te olan Osmanlı

Enver Paşa